

- Jack Goody, *Tarih Hırsızlığı*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, 420 s. Değerlendiren: Halil İbrahim Erol*

Bir Hırsızlığın Anatomisi

Tarih Hırsızlığı, isminden de anlaşılacağı üzere, bir şeyin asıl sahibinden habersiz ve rızasız bir şekilde ç/alınarak ç/alınanı, ç/alanın kendi mülküne geçirmesi anlamına gelmektedir. Goody, çalışmasının başında "tarih hırsızlığı" mefhumunun, tarihin Batı tarafından ele geçirilişine işaret ettiğini ifade eder. Bunun da geçmişin Avrupa, çoğu zaman da Batı Avrupa ölçeğinde olan bitenlere göre kavramsallaştırılıp sunulması, ardında da dünyanın geri kalanına dayatılması anlamına geldiğini belirtir (2012, s. 1). Kitabın yazılış amaçlarından biri, Avrupalı tarihçilerin yaklaşık MÖ 3000 yıllarındaki Bronz Çağı'ndan itibaren toplumsal temel değişiklikleri nasıl değerlendirdiklerini tekrardan ele almak ve bu yaklaşımdaki mevcut çelişkilerle yüzleşmektir. Goody, bu amacını gerçekleştirmek için büyük hayranlık duyduğu Braudel, Anderson, Laslett ve Finley gibi tarihçilere müracaat eder. Akabinde Marx ve Weber de dâhil olmak üzere, mezkûr tarihçilerin, dünya tarihlerini ele alış biçimlerini eleştirir (2012, s. 3). Goody, Batı Avrupa'nın tarihten çalmaya, feodalizm ve Rönesans aracılığıyla kapitalizme az çok düz bir çizgi hâlinde ilerleyen arkaik toplum ve antik çağ kavramlarıyla başladığını belirtir (2012, s. 32). Goody'nin çalınanlar listesi epey kabarık bir yekûn tutar. Özetle uygarlık, kapitalizm, demokrasi, özgürlük, bireycilik, aşk, şehir, üniversite, hümanizma, hayır-severlik, zaman, mekân, dönemleştirme ve bunların hepsini kuşatan tarih anlatısını sayabiliriz.

Sahiplenilen Zaman, Mekân ve Tasnifi

Tarih dendiğinde ilk akla gelen iki kavram zaman ve mekândır. Dolayısıyla hırsızlığın ilk icra edildiği alan bunlar olmuştur. Zaman ve mekânın hâlihazırdaki boyutlarının, Batı tarafından inşa edildiği bilinen bir gerçektir (2012, s. 16). "Tarih hırsızlığı", zaman ve mekân hırsızlığının yanında dönemlerin de tekelleştirilmesini içermektedir (2012, s. 25). Goody, "Avrupa'nın, yalnız geri kalan dünyanın tarihini ihmal etmek veya hafife almakla kalmayıp aynı zamanda bizim Asya anlayışımıza, onun geçmiş olduğu kadar gelecek açısından da önemli bir şekilde kötüleştiren bir şekilde, tarihsel kavramlar ve dönemler dayattığını göstermeyi" hedeflediğini ifade eder (2012, s. 9). Geçmişte olduğu gibi bugün de tarihlendirmeler İsa'nın doğumuna (yani kelimenin tüm anlamıyla Hristiyan takvimine) göre yapılmaktadır (2012, s. 10). İşin trajikomik tarafı Batı

* Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü / Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü.

dışı toplumlarda, örneğin Türkiye’de, mezkûr takvim modernleşme gayretkeşliği dâhilinde alınmıştır. Zira öncesinde kullanılan takvimin dinî referansları olması bu karışıklığı yaratmış ve Batılı olanın modern olana eşitlendiği basmakalıp Avrupamerkezci düşüncenin iz düşümüyle Gregoryen takvim benimsetilmiştir. Hâlbuki Goody, dinî anlatılardan kaynaklanan zaman ve mekâna ait kategorilerin dünya ile etkileşimimizde çok temel ve yaygın belirleyiciler olduğunu ve dolayısıyla geleneksel [hakiki uzantılarını] doğalarını unuttuğumuzu itiraf eder. Bu itiraf, Batı’nın Aydınlanma aklının vaadini tam gerçekleştiremediğinin zimnen itirafını da ihtiva eder. Bu açıdan bakıldığında Şark, şaşı modernleşmesinde kendi geçmişini kuşkusuz çelişkili biçimde daha fazla “islah ve ihdas” etmiş görüntüsü vermektedir.

Yeri gelmişken Batı/Avrupamerkezçiliği tahkim ve tekrar eden Garba, çoğu zaman Şark’ın tutkulu bir şekilde eşlik ettiğini zikretmek yerinde olacaktır. Avrupamerkezçiliğin nesneleştirdiği Şark, bu merkezçiliği, yani kendisinin nesne konumunda olduğu söylemi dillendirirken aynı zamanda (tabii ki aynı söylem açısından ve içinde) çelişkili bir şekilde özne konumuna yükselmektedir. Bu durum, Batı dışı insanının bu/gününü kurarken geçmişini tarihselleştirme aşamasında zuhur eden şizofren şahsiyetiyle örtüşmektedir. Neticede, Batı’nın üstünlüğü benimsenir ve teleolojik olarak kurguladığı/yaratığı tarih, mutlak mazi/geçmiş olarak kabul edilir (2012, s. 339).

Goody, çalışmasında, “insan tarihindeki gelişime ilişkin geniş tarihsel kavramlarla, Batı’nın küresel olaylara kendi rotasını kabul ettirmeye çalışma yöntemiyle ve bunun yol açtığı yanlış anlamalarla” da ilgilenmektedir. “Dünya tarihinin bütünü, sözüm ona sadece Batı Avrupa’da gerçekleşen olaylarla doğrulanan bir aşamalar silsilesi olarak” anlaşıldığını dillendirir (2012, s. 29). Bir soyutlama-genelleme yapılması söz konusu olmaktadır. Bu, tikellerden bir tümel oluşturmakla olacaktır. Tikeller, esas alınan Batı ve tarihinden elde edilmektedir. Yaptığınız soyutlama ya da vardığınız genelleme, Batı ile sınırlı kalması beklenirken mukayyet veriler “Avrupamerkezçilik sihri” ile çok kolay aşılabilir ve mutlaklaştırılma fırsatı sağlar ve genelgeçer bir soyutlama imkânı kazanılmış olur. Önermenizi doğrulamak için gidilecek yer, başlangıç noktası olan Batı’dır. Ama elde edilen soyutlama tüm dünya tarihine/zamana ve coğrafyasına/mekâna çok doğal bir şekilde uygulanır. Önermeye başta dâhil edilmeyen “Şarklı ihtimaller”, tabii bir şekilde Doğu’yu, Batı’ya dair olan tüm şeylerin hiçbirine asla sahip olmadığı ve belki de “doğası” gereği olamayacağı sonucunu kolaylıkla temin eder. Yani, “referans noktası olarak çağdaş Avrupa’yla veya Avrupa bilimiyle başlarsanız, başka her şey sapma ve eksik gibi görünür. Bu, geriye veya başka yere bakan çağdaş Avrupalı tarihçinin genel sorunudur. Son dönem Avrupa bilimi ölçü hâline geldiği, diğer her şeye eksik, açıklanması gereken bir başarısızlık olarak görüldüğü için, farklılığa bir şekilde olumsuz bir değer yüklenmektedir.” (2012, s. 180). Zaten Bernard Lewis de sadece Batı’nın doğru yol üzere olduğunu varsayarak İslam’da yanlış gidenin ne olduğu sorusunu sorar (2012, s. 30).

Günümüzde küreselleşme, Batılılaşma anlamına gelmektedir. Evrenselleşme, dönemleştirme bağlamında daha büyük bir sorun oluşturur. Tarih ve toplum bilim kavramları, b/ilim adamlarının Weberci bir “nesnellik” için çaba sarf etmelerine rağmen onları var kılan dünyadan ayıramamaktadır. Mesela, “antikite” ve “feodalizm” terimleri, Avrupa’nın özgül tarihsel gelişimi içinde ve tamamen Avrupalı bir çerçevede tanımlanmışlardır. (2012, s. 27). Antikite Yunan’dır ve örneğin Osborne’a göre klasik Yunanistan, modern dünyayı yaratmıştır. Goody ise modern dünyanın Yunanistan’ı yarattığını ileri sürmenin mümkün olduğunu dile getirir (2012, s. 44). Osborne, diğer birçok Avrupamerkezci Batılı (bazen Doğulu da aynı kareye girmektedir) tarihinin yaptığı gibi, geçmişte teleolojik bir okumaya tabi tutar. Benedict Anderson’un ulus-devlet inşaa sürecini anlamlandırmada ikna edici bir şekilde devreye soktuğu tahayyül eyleminin akademik veçheleri olmakla birlikte, daha çok popüler (kitlese) yönünü hatırlamak yerinde olacaktır. Avrupamerkezçiliğin tarihselleştirme ve teleolojik okuma biçimleriyle (ulusu tahayyül etmeye nazaran) nispeten daha katıksız bir “akademik” veçheye sahip olduğu söylenebilir. Buradaki akademik kelimesine muhteva kazandıran, yine Avrupamerkezçiliğin ta kendisidir. Zira kendini anlama ve anlamlandırmada döktüğü düşünce kalıpları, Avrupamerkezçiliğin illetleriyle malul olmaktan kurtulamamaktadır. Böyle bir çabanın olup olmadığı ise hâlâ çok kuşku götürür gözüküyor.

Varsayılan Demokrasi, Uydurulan Özgürlük ve Estetize Edilen Mutlakiyetçilik

Goody, Antik Yunan’da halkın idaresinin seçimlerle belirlendiğini, ancak halkın “özgür” erkeklerden oluştuğunu; köle, kadın ve yabancı sakinleri kapsamadığı hatırlatır. Üstelik İngiltere’de oy hakkının erkek hane reislerini içerecek şekilde, ancak 1832 yılında genişletildiğini ve kadınların I. Dünya Savaşı’na kadar oy vermeyi başaramadıklarını kaydeder (2012, s. 293). Ayrıca, “Avrupa’da bile 19. yüzyıla kadar, hatta ondan sonra bile demokrasinin kabul edilebilir tek yönetim biçimi olduğu yaygın, kabul gören bir görüş” olmadığını belirtir (2012, s. 295). Üstelik Birleşik Devletler’de de yakın zamana kadar siyahi nüfusun oy kullanma hakkının olmayışını da atlamaz (2012, s. 298).

Diğer taraftan Finley, demokrasi tartışmasında, Mezopotamya’daki kabile demokrasilerine dair emarelerin mevcudiyetini inkâr etmemekle birlikte, daha sonraki toplumlar üzerindeki etkilerinin küçük oluşunu savunmuştur. O anlamda demokrasiyi Greklerin, yalnızca Greklerin keşfettiğini vurguluyordu. Goody, kuşkusuz Greklerin, “demokrasi” sözcüğünü icat ettiklerini; herhâlde terime başkalarının da okuyacağı yazılı şekli veren onlar olduğunu, ama demokrasinin uygulanmasını onların icat etmediğini belirtir (2012, s. 60). Avrupa’da da demokrasinin kesinlikle 19. yüzyıla kadar müphemlikten uzak, olumlu bir değer kazanmadığına dikkat çeker. O zaman bile bazı siyasal düşünürlerin hâlâ “en iyinin”, yani “küçük zümrenin”, “seçkinlerin” daha güçlü hâkimiyetini

savunduklarını hatırlatır (2012, s. 62). Burada, 19. yüzyıl Avrupa'sının kendisini temel-
lendirdiği geçmişten bir alıntı yapmak yerinde olacaktır. Grek tarihçi Polybius (MÖ 205-
123), şöyle yazar: "Kartaca'da müzakerelerde halkın sesi ağır basıyordu; oysa Roma'da
senato, gücünün doruğundaydı. Kartacılara göre en yüksek sayıya sahip olan görüş;
Romalılara göre ise seçkin yurttaşların sesi hüküm sürerdi." (2012, s. 63)

Kartaca ve Roma, çoğu zaman temsil gücü yüksek iki devlete/birime karşılık gelmiştir.
Kartaca; Batı dışını, barbarlığı temsil etmekte; Roma ise uygarlığı, hukuku ve "devlet"i
temsil etmektedir. Avrupamerkezci bir bagaj taşımayan Polybius, Herodotos'un Mısır-
Yunan irtibatlandırmasında yaptığı gibi, teleolojik Batı/Avrupa merkezci kurguyu boz-
maktadır. Diğer taraftan siyasetin Yunanistan'dan tevarüs edildiği varsayılan yönünden
birisi de "özgürlük"tür. "Tıpkı Romalılar gibi, yaygın bir biçimde köleliği uyguladıkları
kesin olmasına karşın bu atıf, sarıh ve kendi reklamını yapan ideolojilerine bağlanan
bir özelliktir." (2012, s. 65) Batı'nın Avrupamerkezcilik altında en iyi başardığı şeylerden
ikincisi, (birincisi, her şeyi kendine mal edebilme) kötü varsaydığı şeyleri, kendinde
bir şekilde var olduğunda çok mahirane estetize edebilmesidir. Despotizm, bu duru-
mun en münasip örneklerdendir. Mesela Braudel, "despotik" sıfatını Çin, Hindistan ve
Türkiye için kullanırken "mutlakiyetçi" Avrupa devletlerini tanımlamada bu kelimeye
asla başvuramaz (2012, s. 235). Goody'ye göreyse "Mutlakiyetçilik sırasında uygarlığın
doğuşuna yardım ettiği düşünülen koşullar, Asya despotizmleri adı verilen devletleri
belirleyenlerden farklı değildir." (2012, s. 193)

Braudel'in Durmak Bilmeyen Avrupası

Kapitalizmi anlama ve anlamlandırmada, Weber'den sonra ciddi kafa yoranlardan biri
de Fransız tarihçi Braudel'dir. Braudel, piyasa kapitalizminin daha geniş bir dağılıma
sahip olduğunu ileri sürmekle birlikte, "mali kapitalizm"ın kesin bir şekilde Avrupa'ya
özgü olduğunu iddia eder (2012, s. 214). Goody, şayet kişi "Braudel'in yaptığı gibi,
genelleşmiş bir kapitalizmi tüm kentlerin ve ticaretin bir özelliği olarak alırsa o zaman
Batı'nın benzersizliği argümanı gücünün büyük bölümünü" yitireceğini hatırlatır
(2012, s. 231). Braudel'in kaynaklarının kaçınılmaz şekilde büyük orada Avrupalı olma-
sı, literatürdeki mevcut ön yargıları paylaşmasına yol açmıştır. Braudel, gerek alkol
gerekse kahve, çay ve kakao gibi uyarıcı maddeleri, Avrupa'nın keşfettiğini ileri sürer.
Oysa çay, Çin'de; kakao ise Hindistan'da keşfedilmiştir. Goody, Braudel'in kapitalizmin
keşfi yüzünden içeceklerin keşfini de Avrupa'ya yorduğunu söyler. Ayrıca Braudel,
Labat'tan alıntı yaparak Arapların masayı nasıl kullandıklarını bilmediklerini onaylar.
Hristiyanların hayvanlar gibi yerde oturmadıklarını ileri süren diğer bir alıntıyla, diğer-
lerinin böyle oldukları imasında bulunur. Türkler ve Doğuluları kötüleyen ve "moda-
larının aptalca despotizmlerini korumaya eğilimli olduğunu" söyleyen Say'in izinden
giderek değişen modanın dinamik bir toplumun alameti olduğunu ileri sürer (2012, s.

218-220). Braudel, statik Doğu ile sürekli dinamik Batı'yı karşılaştırmaktadır. Batı'da her şeyin aralıksız değiştiği yazar (2012, s. 222). Mukayesesindeki anlam, kapitalizm için gerekli olan yeniliklerin Avrupa dışında gelişemeyeceğidir (2012, s. 221).

Goody, konuyu karşılaştırmalı olarak çalışan Weber ve Braudel de dâhil olmak üzere çoğu Batılı tarihçi arasındaki ortak noktanın, farklı toplumlardan gelen verileri gözden geçirdikten sonra bile, hepsinin geri dönüp başladıkları noktaya gelmeleri olduğuna dikkat çeker. Onların, Büyük Ayrışma'nın çok öncesinden itibaren Avrupa'yı kapitalizmin "gerçek" vatanı olarak gördüklerini dile getirir. Ele alınan konuda 19. yüzyıl Avrupa'sının görece bir avantajı vardı. Fakat bu üstünlüğü, Yeni Çağ başlangıcı ve Orta Çağ dönemine kadar gerilere çekmek "kapitalizmin erken aşamaları da dâhil olmak üzere diğer toplumların hiç kuşkusuz ekonomide, teknolojide, öğrenimde ve iletişimde ulaştığı birçok başarıyı görmezden gelmek demektir. Sonuç, kapitalizmin tüm doğasını ve ruhunu (veya Braudel'in örneğinde "gerçek" kapitalizmi) sahiplenmek ve bunun sadece Batı'ya, hatta Batı'nın tek bir unsuruna, İngiltere veya Hollanda'ya ait olduğunu savunmak hâline gelir." (2012, s. 248)

Çalınan Aşk

Goody, Avrupa'nın sadece kendine özgü olduğunu söyleyerek çok değer verilen belirli kurum ve değerler üzerinde hak iddia etmekle kalmadığını, aynı şeyi bazı duygular, özellikle de aşk konusunda da yapmış olduğunu ileri sürer (2012, s. 315). Avrupamerkezci ana akım görüş, aşkın ilk olarak feodal Avrupa'da doğduğunu, 12. yüzyıl trubaburlarınca icat edildiğini iddia etmektedir (2012, s. 316, 353). Tabii ki "Biçimleri farklı olsa bile, duygunun kendisi çok daha yaygın bir şekilde mevcuttur. Yalnız Avrupa'da değil, gerçek anlamda bütün dünyada hüküm sürer." (2012, s. 337) Zaten şairlerin bir bölgeden diğerine yolculuk ettikleri göz önüne alındığında, "Batı Avrupa için yenilikçi olan edebiyat biçiminin, ilk hızını İslam'la giriştiği temastan alma olasılığı yüksek görünmektedir. Gerek prozodi gerekse içerik düzeylerinde "trubabur şiirlerinin, Batı'da hiç öncülü olmadığı; fakat tema, betimleme ve dize biçimleri bakımından daha önceki İspanyol-Arap şiirleriyle ikna edici benzerlikler bulunduğu belirtilmiştir" (2012, s. 248).

Geçmişin Normalleştirilmesi

Goody, uygulanması gayet zor, basit bir öneri sunarak hırsızlık faslını sonlandırmaktadır: "Geçerli bir karşılaştırma yapmak; antik çağ, feodalizm, kapitalizm gibi önceden belirlenmiş kategorileri kullanmayı değil, karşılaştırılacak muhtemel çeşitlemelerin yerleştirileceği sosyolojik bir analiz çerçevesi oluşturmak üzere bu kavramların terk edilmesini gerektirir. Batı'daki tarihsel söylemin büyük bölümünde eksik olan (2012,

s. 361) Tarih anlatısını anormalleştiren bu kavramlar kadar, bu kavramlara yapılan aşırı vurgudur. Hristiyan Avrupa; matbaa, kâğıt, ipek dokumacılığı, pusula, barut, turunçgiller ve şeker gibi pek çok şeyde yaptığı gibi sıklıkla Doğu'dan intihal yaparak "modernleşme"yi yakalamıştır (2012, s. 358). Dolayısıyla Avrupa, önceki geri kalmışlığını kendi modernleşme atılımına çok daha büyük bir vurgu yaparak kapatmaya çalışmıştır (2012, s. 155). Peki, yapılması gereken, Montgomery Watt'ın, "Avrupa İslam'a tepki gösterdiği için Müslümanların etkisini küçümsedi ve Grek ve Roma mirasına bağlılığını abarttı. Bu yüzden bugün tek dünya çağına doğru giderken biz Batı Avrupalılara düşen önemli bir görev, bu yanlış vurguyu düzeltmek, Arap ve İslam dünyasına olan borcumuzu tam olarak tanımak" önerisi midir? (2012, s. 274). Veyahut belki de J. Blaut'un da dediği gibi, aslında Avrupamerkezcilik bir inançtır. Dolayısıyla mevcut inancı yıkmak için inancın batıl olduğunu göstermek üzere (Bernal, Hodgson, Goody, Blaut, Chakrabarty ve diğerlerinin yapmaya çalıştığı gibi) çabaların arttırılması gerekmektedir.